

Gaudeamus виконаний смертю
В'ячеслав Васильченко

Від багаторазового лауреата Міжнародного літературного конкурсу романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «КОРОНАЦІЯ СЛОВА» (2014). Київський професор-філолог Богдан Лисиця на запрошення свого давнього друга – професора Сорбонни Антуана Робера – прибуває до Парижа на міжнародну наукову конференцію, присвячену ювілею відомого французького вченого й популярного письменника Патріка Беккереля. Навколо конференції та імені мсьє Беккереля починають відбуватися дивні й загадкові речі: то в газетах з'являються статті, що ставлять під сумнів його авторство, то за ритуалом, описаним у романі, починають гинути люди, які знали ювіляра. Богдан Лисиця разом з Робером і його двоюрідним братом – офіцером поліції – Фаб'еном починають розслідування цієї неординарної справи. І опиняються в центрі загадкових подій і небезпечних пригод.

В'ячеслав Васильченко

Gaudeamus виконаний смертю

Правди завжди дві. Але кожен обирає одну.

ПРИМІТКА АВТОРА

Усі персонажі, установи й події, описані у творі, вигадані. Будь-який збіг з реальними людьми, установами або подіями – абсолютно випадковий.

ДОВІДКА

«Гаудеамус» (лат. *gaudeamus* – «радіймо») – студентська пісня (гімн) латинською мовою. Назва утворена за першим словом пісні. Відома також під назвою «*De brevitae vitae*» («На швидкоплинність життя») (Інформація з Вікіпедії).

Присвячується професурі...

А ще... зеленому чаю «Greenfield»...

Париж – це предмет заздрості для тих, хто ніколи його не бачив; щастя або нещастя (залежно від того, як пощастить) для тих, хто в ньому живе, але завжди – прикрість для тих, хто змушений його залишити.

Оноре де Бальзак.

Зоря завжди когось карає смертю.

Луї Арагон.

– Якщо Творець всемогутній, як ти поясниш те, що Він завжди виявляється безсилим перед лицем простої омани? Як пояснити те, що зло завжди і всюди торжествує? Оспівувати велич Бога – значить оспівувати велич зла.

– Ти богохульствуєш.

Він зупинився й повернувся до мене:

– Історія людства – не що інше, як історія жорстокості, насильства й руйнування. Цього ніхто не може заперечити. Як ти це поясниш?

– А я тобі скажу, – знову заговорив він, кладучи руку мені на плече. – Тому що зло – це реальна сила, як мінімум рівна добру. У Всесвіті ці дві протилежні сили перебувають у протиборстві, і їхня битва ще далеко не закінчена.

Жан-Крістоф Гранже.

Мати рацію – не завжди означає бути переможцем.

Еухеніо Фуентес.

Пролог перший

«Франсуа обережно відчинив двері спальні герцога Наваррського, усі думки посилаючи Всевишньому. Просив тільки про одне: щоб уберіг від жодного небажаного звуку. Хоча вдень, дочекавшись нагоди, він рясно змастив петлі та кілька разів спробував. Двері тихо й плавно подалися. Не скрипнувши. Не рипнувши. Це підбадьорило. І Франсуа вже не сумнівався, що у нього все вийде.

Ступав так тихо й безшумно, що могло здатися, ніби він або легший за повітря, або ж потай відростив собі сильні невидимі крила. І тому залишався невагомим. Майже. Але так тільки могло здатися. Насправді ж Франсуа умів нечутно рухатися. Коли потрібно. Зараз – саме такий момент. І він «увімкнув» це досконале вміння.

Серце шалено тарахотіло, наче хотіло хазяїна «здати». Чи вистрибнути й побігти окремо. Швидше. Бо він щось там тягне kota за хвоста. Нема, щоб рішуче все закінчити. Одним махом! Як і належить лицарю!

І Франсуа його боявся. Смішно кому сказати – він боявся свого серця. Серце ж треба берегти й любити. А він боявся. Остерігався, щоб не виказало. Бо серед цієї «тихої тиші» воно, здавалося, гатить так, ніби здоровило-коваль із поблизького села. Та ще й глухий, до всього...

Ревіння, що пролунало несподівано й підступно, спочатку величезною шпилькою прохромило його всього, а потім – буквально за мить – відгукнулося в мозку. Там ніби ожив заснулий вулкан. Й обважнілі ноги, здавалося, назавжди приклеїлися до підлоги, змусивши хазяїна зупинитися.

«Чортівиння! – дав волю емоціям. – Бісів герцог! Це ж треба так захропіти! Наче лев горластий! Ну тебе до дідька!»

Перевів дух. Глибоко вдихнув кілька разів. Знову зібрав себе в кулак. Опанував. Напружився. Став тим же налаштованим на дію механізмом. Яким бував раніше. Він не мусить дати збій. Уже ж скільки разів це робив. І завжди все виходило вдало. Зараз теж

має відбутися все чітко. Зараз... Зараз...

«Нічого, – блиснула думка зловісним клинком, спиняючи несамовиті барабани серця, – хропіти вже лишилося недовго! Невдовго... Ще кілька кроків. І – все!»

А герцог і далі видавав загрозливий рик, мирно покаячись на розкішному ложі. Щось снилося. Швидше за все – приємне. Бо він привітно усміхнувся. Поплямавав. Поворочався. Ліг догори. Знову нап'яв коротку сонну усмішку. А він нічого! Симпатюлька. Коли спить зубами до стіни. О! Знову, гад, усміхається. Але Франсуа це не спинило. Усе має відбутися так, як вирішено. Вирішено не ним. Він мусить лише виконати. І він виконає. Таке його призначення. Не вперше ж. Так має бути. «Qui seminat mala, metet mala». «Хто сіє зло, той пожинає зло». І так буде завжди...

І тут Франсуа прозів. Такий страшний «акомпанемент» – просто знахідка. «Прикриття». Чудово! Нехай хропе. А ти роби своє. Від цієї думки стало радісно. Швидко повернувся бойовий настрій. У цьому несподіваному гарчанні побачив добре знамення. Небо однозначно схвалювало. І сприяло. Він у це вірив. А віра – зброя сильна. Не підводить. Перевірено.

Сильніше стиснув руків'я кинджала, ніби відганяючи сон, що неподільно панував навкруги. І водночас – нагадуючи про велику місію. Головну частину ритуалу. «Qui seminat mala, metet mala». «Хто сіє зло, той пожинає зло». І щоб воно не приносило врожаю, його не треба сіяти. Ось така нескладна істина. І сіяльника треба зупинити.

У лівій руці тримав ритуального персня. «Qui seminat mala, metet mala». Зараз. Зараз усе відбудеться...

Уранці герцог Наваррський довго не виходив зі спальні. Стурбовані домочадці та слуги почали ломитися в замкнуті двері. Коли ж відчинили, побачили його з кинджалом у грудях. І – ритуальним перснем на лівій руці. «Qui seminat mala, metet mala». «Хто сіє зло, той пожинає зло». Усе. Ритуал виконано. Як це й бувало раніше. Орден знову показав свою силу й рішучість. Упоперек дороги йому не ставай. І так буде завж...

Книжка вислизнула з рук і бухнулась на підлогу. Цей гучний звук змусив Лисицю повернутися з екскурсії, що тільки-но майже почалася, до солодкої Країни Сновидінь.

– Стоп-стоп-стоп, шановний пане професоре, ще рано, – почав накручувати себе Богдан. – Не все ще приготовано до завтра. Чи краще встати раніше й закінчити все зранку?»

Ця думка мала всі шанси перемогти на кастингу професорових планів. Вона нагадувала «відшліфовану» ідеальну красуню з глянцевого журналу. Відфотошоплену в усіх місцях цукерочку. І цій могутній спокусі Лисиця особливо й не опирався.

– А, – махнув, одразу ставлячи «відмінно» ранковому варіанту. – Дасть Бог ранок, дасть Бог розум. А з ними веселіше. З обома.

Позначив закладкою потрібну сторінку. Завів телефона на сьому. Зарився до м'якої ковдри і без роздумів гайнув назустріч жаданому солодкому карнавалу. Там на нього вже давно чекали.

Пролог другий

Незнайомець у білій екскавіні[1 - Екскавіна – білий лляний або полотняний лицарський плащ із символами ордену на грудях і спині.] увійшов до номера та квапливо замкнув двері. Повернувши ключа двічі. Так надійніше. Хотів зробити це і втретє, але замок такою технологічною вишуканістю хвастонуту не зміг. Не на того нарвався. Зі знаком мінус...

Незнайомцеві здавалося, що, зникнувши за дверима, він утік від усього світу. Той постійно підглядав за ним численними очима-невидимками, намагаючись вивідати, що ж він там, у чужому житті, робить. З плечей немов вантаж тяжкий упав. Слава Богу, все минуло вдало. Як і планував. І лише тепер можна розслабитися. Тепер він – «удома». За надійними дверима. За надійними стінами. Утік. Заховався. Щез. Таке не раз бувало в житті. Можна, нарешті, згадати, що ти – людина. А не робот. Який механічно виконує передбачене програмою. У цій білій екскавіні, під відлогою[2 - Відлога – частина верхнього одягу для захисту голови в негоду; коли немає потреби, її відкидають за спину; каптур.] якої ховалося його обличчя в балаклаві, він точнісінько нагадував когось із запрошених акторів, переодягнутих монахами-лицарями. Ті настовбурченими жирафами ковтали останні режисерові вказівки, репетирували разом, відпрацьовували ролі кожен окремо. Метушилися. Готувались до костюмованого шоу. Воно відбудеться завтра після відкриття конференції в Новій Сорбонні[3 - Сорбонна – найстаріший європейський виш. Виступає символом класичної європейської освіти. Початок йому було покладено заснуванням у Парижі 1273 р. колегіуму для підготовки вищого духовенства монахом-домініканцем Робером де Сорбоном (1201–1274 рр.), духівником короля Людовика IX. З середини XVII ст. після об'єднання колегіуму з Паризьким університетом їх назви стали ототожнюватися. Сьогоднішню Сорбонну складають чотири університети: Париж I – Пантеон-Сорбонна, Париж III – Нова Сорбонна, Париж IV – Париж-Сорбонна і Париж V – Університет ім. Рене Декарта. Виділення в окремі університети старовинних факультетів відбулося в 1970-71 роках. Кожен університет має юридичну автономію. В історичній будівлі Сорбонни ці університети розташовуються лише частково. Так, Нова Сорбонна має там всього кілька офісів, а її навчальні корпуси розташовані по всьому Латинському кварталу. Нова Сорбонна (Університет Paris III) характеризується яскраво вираженою гуманітарною спрямованістю. 20 тис. студентів гризуть тут граніт науки на таких факультетах: а)

французької та латинської мов і літератури; б) загального та прикладного мовознавства і фонетики; в) загального та порівняльного літературознавства; г) викладання французької мови як іноземної, німецької мови, англomовного світу, іспаністики і країн Латинської Америки; г) країнознавства Італії й Румунії, сходознавства та арабістики; д) театрознавства, кінознавства і засобів масової комунікації. При університеті діють два спеціалізованих навчальних заклади: Інститут країн Латинської Америки і Вища школа перекладачів.]. А тут, у готельному холі, проводили останню репетицію. І саме тому він у такому наряді – артист артистом. Цей хід ретельно, з шаховою точністю, продуманий. До дрібниць. До найменших несподіванок і можливих вивертів. Як і весь величезний план. За яким кожна фігуру на цій складній шахівниці він свого часу поб'є. Кожному поставить мат... Скільки разів за життя він грав у шахи. Скільки разів вигравав. І ніколи раніше не міг подумати, що доведеться розігравати щось подібне до шахової партії в житті. Там, на війні, все значно простіше й легше. Он він ворог – бери та стріляй. А тут... Хоча життя ж – річ непередбачувана. І стократ складніша за найвіртуознішу шахову партію. Тому й можливе все. Навіть найнеймовірніші перетворення. Хіба він міг коли-небудь подумати, що сидітиме, воюватиме, командуватиме людьми, вбиватиме... Особливо останнє... Ні. Таке йому, вихованому «маминому синочку», хронічному відмінникові зі зразковою поведінкою, ніколи не спадало на думку. Надто ж – коли був маленьким, коли ріс, оточений любов'ю й турботами батьків. «Пестити й плекати» – ось їхній мовчазний «девіз»... Коли мріяв про доросле життя, де він – обов'язково шанована людина. Успішна. І неодмінно – знаменита. Яка посує на крок уперед національну науку й культуру. Адже вже в дитинстві відчував могутню творчу силу. Талант, що рвався на волю. До перемог і відкриттів. Що змітав на шляху всі можливі та й неможливі перешкоди... Та життя вирішило інакше. Змусило вбивати, часто безжально. Безпідставно. Перетворивши на бездушний смертоносний механізм. Ампутувало ніжну чуйну душу. Зробило професіоналом. Тренованим бойовим псом. А саме вбивство – незмінним ремеслом. Де він досяг такої досконалості. Таких неперевершених результатів... Невже його прекрасна й свята мати народжувала його для цього? Невже всі численні таланти даровані Господом для вбивства? Чи міг він стати кимось іншим? Міг відмахнутися від цього жакливого ремесла? Хтозна... Зараз про це важко судити. Минуле заміло. Скам'яніло. Застигло. Як досвідчений вуличний мім... Напевно, міг. Напевно, повинен був підставити ліву щоку після того, як жорстоко вдарили по правій. Але не зробив цього. Замість шляху християнського прощення та смирення обрав іншу стежу. Чи, швидше, це попереднє життя обрало її для нього? По суті, це все уже не має жодного значення... Зате пощастило таки здійснити давню мрію. Він став професором. Нехай під чужим ім'ям. Нехай не надовго, а лише на кілька днів. Та все одно. Він це зробив. І отримав невимовне задоволення. Хоча міг стати й справжнім професором. Успішним. Відомим і шанованим. Усе до цього йшло. Якби... Якби не зла воля злих людей. Яка чорним шулікою накинута на білу лебідку його молодого життя, що так чудово починалося...

Незнайомець підійшов до шафи й витяг звідти персня з великою літерою «М». Пробігся очима вервечкою вигравірованих літер. «Qui seminat mala, metet mala». «Хто сіє зло, той пожинає зло». Він читав цю глибоку фразу, напевно, втисячне. Тому що носив подібного

персня, виготовленого власноруч, на підмізинному пальці лівої руки постійно. І тоді, коли лічив дні, що лишилися до виходу на волю. І тоді, коли одного разу, після втечі з в'язниці, одна людина в ньому померла, а нова народилася. І коли доля закинула до Африки у школу для підготовки найманців. І коли вже воював. І кожного разу, знову й знову перечитуючи цей вислів, незнайомиць у білій екскавіні переконувався, що він геніальний за своєю глибинною та невичерпною суттю. І, що теж важливо, – справедливий. Тому що в ньому заховано всесвітній баланс. Колосальний уселюдський запобіжник. І якби його не було, людство давно б уже зникло. Та й землі самої вже не існувало б... Отакий нехитрий апокаліпсис...

Потім дістав із шафи кинджал. Ще один атрибут ритуалу. Без нього той не можливий. Тому кинджали, як і персні, – тут. Поряд. Мирно покуються в шафі, чекаючи участі в новому ритуальному дійстві.

Незнайомиць знову відчув знайоме тремтіння. Його відчував завжди, коли брав до рук зброю. Напевно, воно йшло від убивчої сили, причаєної в цих геніальних людських винаходах, що несли смерть. Інстинктивно відчуючи їхнє призначення, людина, беручи до рук, несвідомо хоче запустити вбивчий механізм. Зараз було так само. Але – для всього свій час... Усе мусить бути за планом. За його геніальним планом. Інших у нього не буває...

Він жбурнув кинджал на шахівницю, що стояла на столі з розставленими фігурами. Частина їх з гуркотом розлетілася врізнобіч. Деякі впали на підлогу й оскаженілими жабами застрибали хитромудрою траєкторією. Кілька впали прямо на дошку. Однак тура, ферзь і пішак, гойднувшись, устояли. Гм... Молодці...

«Ось так і в житті, – подумав незнайомиць. – Потужний удар небес – і багато хто вилітає за межі життя. Інші ж залишаються по цей бік. Хоч і далі живуть лежачи. І лише деяким щастить вистояти. Серед кого опинишся ти – дізнаєшся тільки після. Але тоді вже буде пізно. Якщо потрапиш у позицію «лежачи» – довго й наполегливо підніматимешся. Упадеш на підлогу – усі зусилля множитимеш на вісімнадцять. Зі мною було саме так...»

Заховав кинджал назад до шафи, зачинивши двері. Зібрав фігури і знову розставив на місця. Гармонія відновлена. Але так буває тільки на шахівниці. Ну, а в житті ж – ніколи... Тому що воно – життя. Складніше за саму складність...

Це буде вдала партія. Він певен. У всякому разі, він на це сподівається. І зробить усе, щоб сталося саме так. Відчував у тілі надзвичайний прилив сили, адже задумане починає здійснюватися. У цьому середньовічному вбранні почувався перевертнем зі стародавніх легенд. Який одяг шкуру тварини. І після цього мусив перетворитися на неї. Силу такої магії відчував зараз на собі. Її випромінювала біла орденська екскавіна. Почувався членом Ордену абскондитів. Не більше й не менше. Готовий іти на будь-яку битву заради досягнення його священних цілей. Навіть віддаючи при цьому життя. Без залишку й

жально...

«Людина в білому» знову підійшла до дзеркала й подивилася на своє відображення. Справді перевертень. Монах-лицар. У білій екскаваторній з нашитою яскраво-червоною літерою «А» спереду і колом, у якому – восьмираменний хрест, іззаду. Ще й – відлогою на голові... Орден повертається...

Глава 1

Людська мрія має щонайменше три властивості: 1) бути; 2) збуватися; 3) не збуватися. Оскільки дві останні виключають одна одну, то одночасно мрія може або бути і не збуватися, або ж бути і збуватися. Правда, в останньому випадку мрією вона бути перестає.

Мрія Богдана Лисиці побувати в Парижі спочатку була й не збувалася, а потім перестала бути мрією. Коли літак компанії Air France доставив Богдана в термінал CDG-2 паризького аеропорту Roissy-Charles-de-Gaulle, його внутрішній голос загримів ієрихонською трубою: «Є! Відбулося! Сталося! Я – в Парижі!!!» І хоча до самого Парижа лишалося ще добрих три десятки кілометрів на південний-захід, це вже не мало жодного значення. Що вони порівняно з тими тисячами кілометрів і кількома десятками років, що розділяли Богдана й Париж. І ось тепер, коли Богдан, подібно до героя бородатого анекдота, скаже «знову хочу до Парижа», на цьому їхня схожість і закінчиться. «Герой» ось уже скільки часу безнадійно повторює ці слова, анітрохи не вірячи, що його бажанню судилося збутися. Хоч коли-небудь. Хіба що коли рак на горі свисне. Або – на вербі груші поростуть. У вустах же Богдана ця анекдотична фраза звучатиме абсолютно правдиво. Одного разу він уже там був. Ре-аль-но!!! І можна хотіти ще. На «законних підставах». І нове «хотіння» теж збудеться. Воно ж уже має досвід...

Богдан Лисиця – звичайний університетський професор. Утім, очевидно, кожен «учений муж» (чи й «жона») не бувають звичайними та однаковими. Бо сама наука й навчання цій науці інших завжди програмують несхожість, оригінальність, неповторність кожного, хто цим займається.

Його стихією була, є і буде філологія. У минулому недовчений юрист, який залишив служіння Феміді на другому курсі, він «дезертирував» на романо-германський. Тут відчув упевненість. Одержав справжню душевну рівновагу й надзвичайну легкість від того, чим пощастило займатися. Опинився, одне слово, у своїх санях. На своїй планеті. Яку дбайливо підготувала «Знаємо-Чия-Рука». І закинула його туди.

Лисицю вабило тут усе. І знайомство із завжди мудрим і точним у своїх характеристиках фольклором. І монументальний спокій античних служителів муз. І змога бачити мову зсередини. І віртуозне вміння користуватися нею, як користується глиною досвідчений та вмілий гончар, у руках якого вона стає лагідною і слухняною. І проникнення через вивчення мов інших народів до їхньої ментальності...

Але, Господи, як давно це було! Ого-го, як давно! Потім багато чого ще відбулося, багато чого не відбулося і вже не відбудеться ніколи. Потім була робота на кафедрі, аспірантура, захист кандидатської, те ж саме і з докторською, звання професора. Відпочивати ніколи! Але цьому Лисиця тільки радів. Бо ніхто не забороняв знаходити в роботі нескінченні шанси для самореалізації. А цього Богданові тільки й треба. Інакше життя – не цікаве. А в нецікавому житті й жити нецікаво.

Гортаючи в дорозі свіжу пресу, у «Фокусі» натрапив на цікавий матеріал. Всезнайки-носомрийки (вони ж – «американські вчені»), які знічев'я постійно відкривають усе нові грані homo sapiens, дійшли висновку, що знання «хоч би ще однієї мови» позитивно впливає на сексуальність такого «поліглота». Різко підвищуючи її. А це, виявляється, автоматично (з величезним знаком «+») впливає й на решту сфер людського життя. Кар'єру (легше здобути високооплачувану роботу). І – особисте життя (простіше знайти пару, завести більше дітей). Тобто: щастя й добробут людини практично цілком залежать від знання нею кількох мов. Богдан досконало володів англійською і французькою. Тому міг бути абсолютно спокійним. І кар'єра, й особисте життя його були «у повному порядку». За роботою, в яку він пішов з головою, йому ніколи було подумати про «родинне гніздечко». Завжди переносив «на потім». Утім, зараз, у свої сорок один, він мав абсолютну певність, що ще не перетворився на «допотопного манускрипта», який годиться лише для вивчення «на його матеріалі особливостей попередніх епох». Хоча... Родина – це обов'язки й відповідальність. Обов'язковим і відповідальним Богдан міг залишатися перед чужими. Опинитися ж у такій ситуації перед рідними – боявся. Тому й тягнув. Тому й одинакував. Тому відсутність родини для Богдана свідчила про «повний порядок в особистому житті». Де його родиною стала робота. А її завжди виникало дуже й дуже багато. Вона, ніби багатоголовий дракон, пожирала його до останнього гудзика. А завтра, голодна й незадоволена, виникала знову...

І ось тепер в його житті виник Париж. Виник несподівано. Без натяків і «знаків згори». Хоча все свідоме життя Богдан таємно і десь навіть безнадійно плекав цю одну з найпотаємніших і бажаніших мрій – побачити це місто. Походити його казковими вулицями. Подивитися на його безтурботних насельників. Доторкнутися до нього і вдихнути його чарівне повітря. Таємно Богдан вірив, що це коли-небудь та й станеться. І ось це нарешті таки сталося.

Париж уявлявся професорові далекою і незвіданою планетою, на якій панує всього лиш один-єдиний закон – «закон уселюдського творення». І Лисиці хотілося пожити за цим законом. Хай і недовго. Хай і в тимчасовій незатишній келії. Незручній і темній. Хай і

монахом-відлюдником-анахоретом. Але – пожити. Щоб стати одним з них. Одним з цих обраних. Адже ж недаремно їх оселили в Парижі. Чимось же вони особливі. Мають якісь заслуги перед Найголовнішим. Інакше б вони жили у Вапнярці...

Париж вабив. Вабив легендарністю та казковістю. Ах... Як же все-таки багато красивих історій пов'язані з цим містом. У них він майже завжди – синонім до слова «рай». Ну, а в раю – і люди не прості. Це помітив ще Анатоль Франс. І Лисиця вивчив його слова напам'ять. Завчив, як пароль. Щоб сказати, коли опиниться в омріяному місті: «Мені здається, не можна бути зовсім звичайною людиною, якщо ти виріс на набережних Парижа, проти Лувра і Тюільрі, біля палацу Мазаріні, на березі славної Сени, що несе свої води між веж і шпилів старого Парижа. Окрім книг, тут є й дерева, і тут проходять жінки – значить, це найпрекрасніше місце у світі».

Для Богдана Париж – це насамперед місто поетів. Бо, як відомо, поети народжуються в провінції, а помирають тут, у Парижі (як справедливо помічено!). Так що Париж подобався Лисиці не тому, що там живе Мілен Фармер[4 - Мілен Фармер – популярна французька співачка, актриса й поетеса. Народилася 12 вересня 1961 в Канаді. Справжнє ім'я – Мілен Готьє. Прізвище Фармер для псевдоніма взяла на честь улюбленої актриси – Френсіс Фармер. Мілен Фармер належить до числа найвідоміших і найпопулярніших європейських співачок у світі. Світової популярності вона змогла досягти, не вдаючись до виконання своїх творів англійською мовою. Концерти співачки вважаються одними з найяскравіших і найскладніших щодо техніки оформлення та декорацій.]. Хоча... І тому – теж.

Але не лише це величезне бажання відвідати Париж привело професора КНУ імені Тараса Шевченка Богдана Лисицю в це казкове місто. Він банально приїхав на конференцію «Художній текст: прийоми і засоби формування індивідуально-авторського стилю». Міжнародну. Її проводив давній приятель Лисиці, професор Нової Сорбонни Антуан Робер. Конференцію присвячено сімдесятиріччю з дня народження Патріка Беккереля – відомого французького літературознавця, фольклориста й письменника, лауреата великої кількості усіляких нагород і премій (у тому числі – й Гонкурівської[5 - Гонкурівська премія (фр. Prix Goncourt) – найпрестижніша французька літературна премія, що присуджується за кращий роман. Названа на честь французьких письменників-натуралістів Жуля де Гонкура й Едмона де Гонкура. Перша Гонкурівська премія вручена 21 грудня 1903 і з тих пір вручається щорічно. Присудження цієї премії відбувається за результатами голосування членів Академії Гонкурів, до якої входять десять найвідоміших письменників Франції, на спеціальній вечері в паризькому ресторані «Друан». За розміром Гонкурівська премія символічна (сьогодні – це десять євро). Водночас отримання її, як правило, значно збільшує продажі роману, відзначеного нею, і вводить його автора в перші ешелони французької літератури. Члени Гонкурівської Академії отримують також символічну плату (60 франків на рік). Кожен з них має право тільки одного голосу, який дозволяється віддати тільки за один роман. І лише президент Академії таких голосів має два. Згідно зі статутом, отримання Гонкурівської премії можливе тільки раз у житті. Але історії відомий прецедент, коли письменник Ромен Гарі зумів зробити це двічі. Вперше він удостоївся премії 1956

року. Але через 19 років, використавши літературну містифікацію, він знову став лауреатом Гонкурівської премії, але вже під ім'ям Еміля Ажара. Обман розкрили вже після присудження премії.]), автора роману «Серце під мантиєю», що різко став популярним за останніх майже два роки. Рукопис Антуан виявив, коли вивчав особистий архів мсьє Беккереля, свого вчителя, після смерті вдови метра, яка нікого не підпускала до чоловікових матеріалів аж до своїх останніх днів (сама вдова «пішла» близько чотирьох років тому). Взагалі ж, мсьє Робер зробив дуже багато для популяризації наукової спадщини й літературної творчості Маестро. Він також створив фонд його імені, на чолі якого перебуває й дотепер. Саме цей фонд і взяв на себе значну частину витрат, пов'язаних з участю Богдана в конференції.

А познайомилися тепер уже давні друзі близько п'ятнадцяти років тому, коли Богдан, зацікавившись проблемами роботи з особистими архівами письменників, вирішив зв'язатися з автором статті на потрібну тему, яку надіслав у журналі «Всесвітнє літературознавство й фольклористика». І француз відповів. Відповів детально, з душею й цікавістю до колеги з далекої України. Відтоді й дружили вони (парижанин Антуан Робер і киянин Богдан Лисиця). В основному, епістолярно, звичайно. Але бували й зустрічі. Вісім років тому вони вперше зустрілися на конференції в МДУ імені Ломоносова. Потім було декілька візитів Робера до Києва. А тепер – ось Франція, Париж для Лисиці. Як усе складеться тут, на чужій землі? Удома й стіни допомагають, а на чужому полі? А... Відкиньмо забобони! Двадцять перше століття за вікном. У сучасних богів – сучасні імена: Windows, Internet. І сучасна людина повністю під їхньою могутньою владою. Амінь. Тобто ОК (мишкою: клац!).

Антуан зустрів Богдана, як і домовлялися, біля виходу. Мсьє Робер мав сорок три роки, був трохи вищим за середній зріст, середньої статури й ваги. Про радісний настрій семафорила відкрита усмішка, що ховалася за чорною густою бородою та іскрилася добром і теплотою. Усмішка людини, яка ніколи не тримала і не триматиме камінь за пазухою. З однієї простої причини: вона просто не вміє цього робити і, напевно, ніколи не замислювалася, для чого це потрібно. Та й не могла ця усмішка бути іншою. Адже Антуан зустрів давнього друга. А ця дружба – із серії «справжня» й «чоловіча».

Рушили до паркінгу. Там їх чекав, виблискуючи на сонці сліпучо-лакованими боками, новенький «Сітроен-Пікассо» кольору «срібний металік».

– Ого, красень, – не втримався Богдан, пускаючи слину. Перед новою цікавою роботою, захоплюючим футбольним матчем, красивою жінкою і новим автомобілем Богдан завжди відчував сильне душевне тремтіння. Цього разу сталося так само.

– Подобається? – запишався задоволений Антуан. – Я сам від нього чуманію. А права ти з собою, часом, не прихопив?

– Н-і-і-і, – аж присів Богдан, – але ж ти нічого не казав...

Лисицю наче з-під каналізаційного люка дістали. Такий шанс «подавить на газ» прогавив.

– Хотів зробити сюрприз, – з образою в голосі почав виправдовуватися Антуан. – Приемний. Не вийшло. Дав маху. Вибачай.

– Облиш, пусте, – звільнився від ситуації Богдан, – дрібниці. Усе ще попереду. У сорок років життя тільки починається. Повір!

– Це точно, – напустив на себе серйозність Антуан. – Ви, мсьє професор, говоріть повільніше. Я записуватиму. Такими «перлинами» розкидаєтесь.

– Не заморочуйтесь, юначе, – підіграв Богдан, – зараз готується до друку стотомник моїх мудрих висловів. Має назву «Як завжди в десятку». Обов'язково подарую декілька томів. На вибір. Збагачуйтеся духовно. Піднісьтеся морально. Ростіть інтелектуально. Це вам під силу. Я безмежно вірю у ваше велике майбутнє! Працуйте!

Богдан прибрав позу античного оратора, дивлячись у вічність. Але не витримав і засміявся. Мсьє Робер підтримав.

– Гаразд, нам уже час – пірнув до зручного салону Антуан. Богдан зробив те ж саме.

Уже в машині мсьє Робер додав:

– А роботи в нас і справді багато.

– Як завжди, – закивав Богдан. – І тут уже нічого не виправити.

Автомобіль плавно рушив і попрямував у бік Парижа. Цю дорогу його водій знав як свої п'ять пальців. І проїхати нею міг навіть із зав'язаними очима.

Глава 2

Дорогою Богдан крутив головою на всі боки, неначе хотів випити ненаситними очима всю витонченість і неповторність старовинного, та водночас і молодого міста. Так. Йому пощастило значно більше, ніж його прославленій землячці, Анні Ярославні, доньці Ярослава Мудрого, що вийшла заміж за французького короля Генріха I й переїхала до Парижа. Той порівняно недавно став столицею франкської держави й особливого блиску ще не мав[6 - 360 р. н. е. колонія Лютеція, заснована Юлієм Цезарем на місці спаленого

галлами поселення, стала називатися Париж («місто паризіїв»; паризії – плем'я кельтів).]. Інша річ сьогодні. Куди не кинь оком – скрізь побачиш і відчуєш застигле дихання величної французької історії.

Зараз же місто продовжувало жити й рухатися разом зі Всесвітом. Вечір невідворотно навідав на, здавалося б, утомлений від чергового турботливого дня Париж. Але казкове місто Лисициної мрії, відчуваючи силу й підтримку закоханих у нього людей, і не збиралося піддаватися владі цього безцеремонного «агресора». У його зосередженому вигляді не було й натяку на втому. Навпаки. Він, ніби відчувши появу другого дихання, зібрався й далі не спати, але тільки вже в іншому – нічному – режимі. І так завжди. Він же місто!

Готель «Принц Альбер Опера», біля якого зупинився жвавий сріблястий «мустанг», розташовувався на вулиці Прованс, 89.

– Приїхали, – сказав мсьє Робер і заглушив двигун.

– Чудово, – підморгнув Лисиця.

Обидва вийшли. Богдан огледівся й пішов до багажника. Антуан, трохи розім'явшись, став поруч. Лисиця дістав сумку. Антуан спробував зачинити дверцята. Вийшло з другого разу.

– Добрий вечір, мсьє Робер, – несподівано почулося від підтягнутого, ще моложавого чоловіка «під п'ятдесят».

Він якраз виходив з готелю. Це був типовий європеець. У всіх його рухах відчувалася лєвова сила, свобода і впевненість. Богдан подумав, що незнайомиць мав здоров'я тридцятирічного. А може – іще молодшого. Такими легкими й енергійними були його рухи. І горам бажано не траплятися на його шляху. Та й дубам теж.

– Наш колега? – висловив здогад, головою вказавши на Лисицю.

– Угадали. – Антуан і далі перебував у доброму гуморі. – Це професор Богдан Лисиця. З України. І за сумісництвом, на півставки, – мій давній приятель.

– Професор Мертрен, Алжирський університет, – відрекомендувався незнайомиць і після усмішки простягнув Богданові правицю. («Лівша», – автоматично відзначив про себе Лисиця, побачивши годинника на правій руці. Знову запрацювала одна з небагатьох поганих звичок. Її ніяк не міг викоренити. Як не старався. Що не робив. А віз і нині там. Коли бачив незвичне, свідомість відразу ж фіксувала цей «феномен незначного масштабу»).

– А ви – на вечірній променад? – поцікавився Антуан, пильно дивлячись на Мертрена.

– Так, – відповів той, відкривши маленьку таємницю. – Люблю повештатися нічним містом. Ніч – найкраща пора для любові й творчості, – мріливо резюмував алжирський професор. – А нічне місто для мене – як джерело живлення. Після таких прогулянок повертаюся зарядженим на творчість. Зараз працюю над новою монографією[7 - Монографія – ґрунтовна наукова праця, присвячена дослідженню одного питання, однієї теми.]. Самі розумієте – без натхнення тут ніяк. Думаю, великодушний Париж не поскупиться. Тим більше, у цьому його можна вважати світовим олігархом. Всепланетним «хрещеним батьком».

– З вами важко не погодитися, – підтримав Мертрена Богдан і поправив пасок на плечі.

– Тільки будьте обережним, – застеріг «мандрівника» Антуан, зробивши крок у його бік. – Ніч – це ще й найкраща пора для всякої нечисті. І заради Бога, не йдіть на площу Пігаль та довколишні бульвари. Там легко можна знайти купу всіляких пригод. Причому – не дуже приемних.

– Спасибі, мсьє Робер, – подякував Мертрен. – Гадаю, що я доволі дорослий дядечко, щоб потрапити в халепу. Мое шанування. Приемно познайомитись. До зустрічі на засіданні.

Мертрен зробив знак головою і рушив в одному з мільйона напрямів. Відомому тільки йому.

Друзі увійшли до «Принца Альбера» і, швидко впоравшись із формальностями, піднялися на третій поверх.

Номер готелю, який Антуан забронював для Богдана, на дверях мав цифру 308. Тимчасові апартаменти – у міру скромні. Але затишні й чисті. А для Лисиці це важливо. Він дуже любив чистоту. Саме такою була його квартира на Борщагівці – чиста й затишна.

У номері помітив головні зручності: душ, телевізор і ліжко. Бо піддати тіло водним процедурам, віддатися глибокому сну й насолодитися якісним футболом – три кити Богданового світу. Такого стилю його життя. Отже, для повноцінного життя в Парижі Лисиця мав усе: при-тулок (готельний номер), при-в'язаність (улюблену роботу) і при-ятеля (мсьє Робера) – найголовніше для сучасного чоловіка. А Богдан саме такий. А щодо «справжнього чоловіка»... Лисиця любить жартувати, що у нього, цього «справжнього чоловіка», обов'язково мають бути три захоплення: автомобілі, футбол і жінки. Без варіантів. Змінюватися може тільки послідовність. Правда, про жінок Богдан явно перебирав. Його романи не можна назвати такими вже численними. Як і тривалими. Зате про футбол і автомобілі він був щирий. Футбол поглинав у необмежених кількостях, але тільки завжди високої якості. А без автомобіля не уявляв життя. Спочатку у нього була новенька «Ява-350». Потім – «ЗАЗ-968М», «ВАЗ-2105», «Фольксваген-Джетта». Зараз же роль його залізного коня виконував корейський седан «ДЭУ-Ланос». Нормальна машина. З'явився цей «красень» після того, як Лисицин підручник з лексикології французької мови

отримав міжнародну премію Гронваля. Як же тоді Богдан стрибав від радості! І підручник відзначили, і нарешті завів собі нову, прямо з салону, машину. Нехай не престижну, не «круту тачку», але цілком пристойну. Яка не встромить ножа у спину в найнепотрібніший момент, вивернувши в бока колесо або передумавши заводитись. Таке в його «автомобільній» історії теж було.

Богдан підійшов до вікна, зашторив і, повернувшись до Антуана, артистично й натхненно почав:

Природа – це той храм, де від колон живих
Неясні голоси почути часом можна.
Там гаєм символів іде людина кожна,
Їй нікуди тепер подітися від них.

Антуан підхопив і так само, як і Богдан, натхненно й уміло, продовжив:

Вони ж, немов гучні й протяжливі розкати,
Утворюють один довершений рефрен,
Розлогий, ніби ніч, і світлий, ніби день,
Де злито кольори і звуки, й аромати[8 - Шарль Бодлер. Відповідності (з французької переклав Всеволод Ткаченко).].

– Подобається Бодлер? – запитав Антуан і енергійно ляснув долонею об протягнуту долоню Богдана.

– Знаю, ціную, шикарний, – утомлено відповів Богдан і почав розкладати речі.

– Хороми не «царськія», явно не «Рітц»[9 - «Рітц» – найвідоміший фешенебельний паризький готель.], – усміхаючись, погладив одвірки мсьє Робер.

– Мене тут усе влаштовує, – тоном знавця відповів Богдан. – Не бачили ви ще смаленого вовка. Доводилося бувати в таких умовах... Не доведи Господи!

– А може, все-таки у мене б зупинився? – спробував повернутися до наболілої теми Антуан.

Напередодні Богданового від'їзду вони говорили по телефону про те, де проживе ці кілька паризьких днів «київський гість». Антуан пропонував свою квартиру на вулиці Університетській, недалеко від перетину її з бульваром Сен-Жермен, у п'ятнадцяти хвилинах ходи від метро «Національна Асамблея». Дуже зручно. Але Богдан відмовився. Він не хотів бути тягарем. У кожного свій стиль життя. І свої метелики в голові. Жити – це мистецтво. А жити з кимось – це високе мистецтво. Навіть – всього кілька днів. Утім, так само робив і Антуан, приїжджаючи до Києва. Бронював номер у «Либіді». І теж нічого чути

не хотів.

– Ні, – мовив Богдан. – Це питання закрите. Остаточно. – Лисиця не збирався бути жорстким, але вийшло саме так. І, щоб трохи пом'якшити, доброзичливо додав: – Тут я зможу поспілкуватися з іншими. Так цікавіше. Коли «без краваток» – людина розслаблена. Відкрита. Я б сказав, творча. І краще йде на контакт. Ти ж зараз із головою в конференції. І не зможеш приділити мені стільки уваги, скільки я хочу. Тому в тебе вдома я б опинився в добровільному ув'язненні. На голодному пайку, виходить. Хіба це правильно?

– Ну, як хочеш, – з нотками образи сказав Антуан, знизавши плечима. – Я думав, у мене нам буде затишніше й веселіше. Побушували б... Скільки тем...

– Це однозначно, – відразу погодився Богдан. – Але для веселощів ми час ще знайдемо. Зараз же головне – конференція.

– Гаразд, – змирився Антуан, піднявши руки. – Напевно, так краще. Так правильно. Усе у вас логічно. І лежить на своїх полицях. Система!

– Ви підлабузник, добродію. І лестощі ваші хоч і приємні, та недоречні, – навмисно пафосним тоном відреагував Богдан, а потім додав уже без зайвої піднесеності: – І не забувай: *ibi semper est Victoria, ubi Concordia est*[10 - *Ibi semper est Victoria, ubi Concordia est* (лат.) – «Де згода, там завжди й перемога»].

Антуан мовчки похитав головою, а потім протягнув відкриту долоню. Богдан з розмаху, але загальмувавши перед самою долонею, хлопнув Антуана могутньою п'ятірнею.

– Гаразд, – подивився на годинника мсьє Робер. – Ти тут обживайся, а я поїду. Ще купа незробленого. А завтра в бій. Так що відпочивай. Набирайся сили. Роботи буде багато. Це можу з певністю гарантувати.

– Нам хліба не треба, роботу давай, – видав чуте-перечуте ще з дитинства Лисиця. – А про видовища я й мовчатиму. Не в Колізей[11 - Колізей – найбільший амфітеатр Стародавнього Риму, що символізував імператорську могутність. Уміщував близько 50 000 глядачів.] же приїхав.

– Домовились, – підморгнув паризький професор.

Антуан пішов. Богдан провів його до дверей і замкнувся. Залишившись на самоті. І відразу накопилася ностальгія. Так у Богдана буває, коли він відривається від домівки. І вже не таким казковим здавався Париж. І цей номер ураз став чужим і незатишним. І вже не надто бажалося всієї цієї наукової веремії. Зате дуже захотілося додому. До Києва. На Борщагівку. До своєї квартири. За робочий стіл, завалений книгами й рукописами статей. У творче безладдя. Дуже-дуже захотілось. Сильно-сильно. Чужина завжди прикрашає рідне

в привабливі шати. Хоча насправді воно таким і є.

Але «покайфувати» в ностальгії «на повну» не пощастило. У двері постукали. Зробили це настільки наполегливо і навіть нахабно, що першим же бажанням стало негайно відчинити. Без будь-яких роздумів. Бо за них щонайменше отримаєш щигля. Про «щонайбільше» ж думати не хотілось.

Підійшов непевно. Відчинив. «Наполегливим стукачем» виявився чоловік середнього, швидше навіть трохи нижче середнього зросту, але давно вже не «середнього віку». Непроханому гостю було точно вже за сімдесят. У цьому Богдан анітрохи не сумнівався. Прожиті дні дають чудовий результат. Що зветься «великий досвід». Ну, у Богдана хай він, може, й не великий (поки), але сякий-такий точно є. А це перетворювало на життєвого «практичного психолога». Йому досить поглянути на людину, щоб багато що про неї зрозуміти. І Лисиця глянув. І – зрозумів.

За спиною гість щось приховував. Сюрприз? Навряд чи приймний. Але й неприємний звідки?

– Добрий вечір, – сказав з німецьким акцентом незнайомиць. Богдан це визначив одразу. Тут уже запрацювала професійність.

Лисиця відповів «за протоколом». Правильно, але сухо й неохоче.

– Вибачте за вторгнення, – чемно продовжив непроханий гість (гірший за татарина він чи кращий – про це іще треба дізнатись) і відрекомендувався: – Отто Келлер, професор Бременського університету. Ваш сусід. Із 309 номера. Учасник конференції. І – завзятий шахіст. Може, «посоваємо фігурки»? Бо щось на мене сум наклався.

І в гера Келлера, – немовби він не професор, а маг-факір-чародій, – з'явився набір дорожніх шахів, що глухо торохнули у своїй клітчастій в'язниці. Наче гуртом просилися на волю.

– Професор Богдан Лисиця. Київ. Україна, – ніби наносячи штрихи на ще незаймане полотно, відповів хазяїн триста восьмого номера. У його плани ніякі візити не входили. Ні чиїсь до нього, ні його до когось. – Теж приїхав на конференцію. Зараз розбираю речі. Готуюсь до завтрашньої роботи.

Остання фраза вилетіла у напрямку Келлера несподівано. Вийшло не дуже. Не-отесано. Не-тактовно. Не-виховано. Негарно так одразу відшивати. Цей німець точно образиться. І що він подумає про українців? Так і до дипскандалу недалеко!

– Е-е-е-е... тобто я тільки почав розбирати речі, – замекав Лисиця, ніби цап, якого збираються зробити «відбувайлом». І, зрозуміло, без його згоди. – Якщо ви дозволите, я

спробую швиденько впоратися, навести на собі лад. І тоді ми зможемо схрестити наші шаги в рівній і чесній боротьбі.

– Звичайно, звичайно, – зачастив гер Келлер. Пропозиція його явно влаштовувала. Це читалось на зморшкуватому, але ще енергійному обличчі.

– Ну, і добре, – загорівся трохи штучною радістю Лисиця. – Я постукаю. Обіцяю. Гадаю, ще не втигнете заснути.

Зачинив двері. Підніс кулака, аби щосили вгатити по ним. Навіть напружився. Але... Розслабився й пішов до кімнати, крутячи з досади головою. Там упав на ліжко. І на розкладене «шмаття». Не страшно. Відпрасує. Все одно в сумці пом'ялося. Але це не найбільша біда. Заплющив очі.

Привабливого перспективка мала небагато. По-перше, Богдан і не пам'ятав, коли «совав фігурки» востаннє. По-друге, хотілося відпочити. Намучився в дорозі добряче. Тіло про релакс благало. А по-третє, – ще жевріла надія шліфонути доповідь. Її підготував на матеріалі роману «Французька сюїта» про життя в окупованій нацистами Франції. Твір належав перу Ірен Немировськи – відомої наприкінці двадцятих років минулого століття письменниці – єврейки українського походження, киянки з вулиці Пушкінської, що емігрувала після революції. Загинула мадам Немировськи 1942-го в концтаборі Аушвіц. Кілька років тому роман отримав одну з двох головних літературних премій Франції – премію Ренодо, задуману ще 1925 року як альтернативу Гонкурівській. Та, судячи з усього, ці плани слід серйозно підправляти. Бо... «Зміцнення міжнародних контактів» – річ потрібна. І навіть – сакральна. Ї обирати тут не доводиться. А просто братися за гуж...

Глава 3

Коли Богдан переступив поріг у номер Келлера, побачив абсолютну бойову готовність дорожніх шахів до майбутньої баталії. На журнальному столику вишикувались одна навпроти одної чорна й біла армії, повні рішучості почати боротьбу за беззастережну «вікторію». Богдан, звичайно, тверезо оцінював свої сили. Розумів, що явно не Руслан Пономарьов[12 - Пономарьов Руслан – український шахіст, гросмейстер, чемпіон світу з шахів 2002 р. (версія ФІДЕ). У фінальному поединку він переміг теж українця Василя Іванчука. Заслужений майстер спорту України (2001).]. Маленькою втіхою стали спогади з далекого дитинства. Там він, член шахового гуртка, у складі команди своєї школи на районних змаганнях отримує третій юнацький розряд. Відтоді, на жаль, місця для шахів у щоденних турботах ставало все менше. Тому життя, мабуть, і вирішило навести тут лад. Потрусити сажу. Протерти пил.

– Добре, що ви мене не обдурили, – щиро зрадів господар і першим сів до шахівниці. У його рухах відчувалася прихована сила, будити яку не рекомендувалося. Якщо, звичайно, не хочете проблем. «Напевно, не лише шахами захоплюється, – оцінив побачене Богдан. – Тягав щось і значно важче за шахівницю. Біцепси он які круглі».

Лисиця радість колеги не поділяв, але намагався тримати це глибоко в собі. Зовні ж він був сама чемність. Але чоловічого роду.

– Про що мова, друже? – реалістично зіграв коротку сценку Богдан, старанно вимовляючи кожне слово. Під нею мусив стояти підпис – «Щирість». – Слово тримати треба. Інакше навіщо ж давати?

– Знаєте, юначе, – дещо розчаровано повів професор Келлер, – зі старими ніхто не хоче клопотатися. Відмахуються, як від мух. Ну, фігурально... Штовхають у самоту. А в чому наша провина? – раптом пожвішав він.

«А й справді, – упіймав себе на думці Богдан. – Правду ж говорить».

– У тому, що ми безсилі перед законами всесвіту? – усміхнувся добродушно Келлер. – Але перед ними так само безсилі і ви, молоді. Ми ж лише люди, а не боги. І від віку це не залежить... Та ви проходите, сідайте, – запросив Лисицю стати шаховим візаві німець.

Богданові затія з цими шахами страшенно не подобалась. Мало того, що втомлений, так ще й звідусіль тут дихав холод, віяло незатишністю. Усе здавалося страшенно чужим і далеким: і цей німецький професор із сильними руками, і ні в чому не винні дорожні шахи, й необов'язкові філософствування старої людини. Саме така «відчуженість» часто (а практично – завжди) відраховувала час Богданового гостювання де-небудь. Та зараз усе інакше. Бо діє не правило, а виняток. І «живить» його тоненьке, як батарея AAA, але потужне, як акумулятор до КАМАЗа, слово «треба». Тому... Терпіти!

Професор Келлер сів за чорні. Починати, отже, Богданові.

Лисиця провів рукою по своїй «білій гвардії». З виглядом профі оглянув «бойові порядки». Бійтеся! Тут перед вами – не «клієнти» ясельної групи. Усе по-дорослому. І бій буде гарячий!

Та бременському професорові байдуже. Він реального нічого не помічав. Клопотався вибором дебюту. І міркував, як найпростіше досягти «вікторії» на цих шістдесяти чотирьох чорно-білих квадратах.

– Знаєте, я дуже люблю цю давню гру, – почав задумливо німець. – Недаремно ж її називають «королівською». «Шахи, – як говорив Гете, – це пробний камінь розуму». А тим

часом, цій дивовижній грі, юначе, – за різними даними, від двох до п'яти тисяч років, – повчально повів далі гер Келлер, і цей тон Богданові однозначно не сподобався. Професор бачив у Лисиці свого чергового студента.

– Так, – погодився Богдан. – І як мовиться в індійському прислів'ї, шахи – це гра тисячі радощів. – Він теж вирішив сягнути ерудицією. Хай цей «учений старець» не надто багато про себе думає. – А деякі вчені припускають, що «матір'ю» шахів є староіндійська гра «чатуранга». Ця санскритська назва означає «чотири підрозділи війська»: піхота, кіннота, слони й колісниця. У шахах їм відповідають пішак, кінь, слон і тура. Потрапивши до Персії, чатуранга стала називатися «шатрандж». Сучасна назва цієї гри – «шахи» – й походить з перської мови. Під час атаки короля суперника гравець говорить «шах» (перською це слово означає «король»). Коли ж переможець промовляє «мат» (з перської це – «помер»), партія виграна.

Але цей «тактичний випад» не приніс бажаного. Склалося враження, що гер Келлер почув лише краєм вуха. І він з іще більшим завзяттям і натхненням продовжив:

– Абсолютно правильно, мій юний друже, – зрадів бременець, навіть і не задумуючись, що це звертання ніби Богданові й не личить. – Усе саме так. З шахами ти включаєшся у творче змагання. Вони багатогранні. Це й мистецтво, і спорт, і, що не кажіть, ціла наука. Я вже не кажу про те, що шахи «накачують» пам'ять і фантазію. Займаючись ними, людина відточує й удосконалює багато рис своєї вдачі. Воля до перемоги, витримка, рішучість, терпіння, холонокровність, винахідливість, упевненість, зосередженість, витривалість. Для мене ж це, насамперед, – шанс помірятися силами, можливість розпочати розумовий поєдинок. Знаєте, мисливець, виходячи проти лева, опиняється перед дилемою: хто – кого? Щоб отримати свою порцію адреналіну. Він насолоджується перемогою (якщо перемає, звісно). Але такий поєдинок – не чесний. Бо в мисливця в руках рушниця – пекельний убивчий механізм. І перемога така не справедлива. Її здобуває не розум чи фізична сила – тобто те, що треба розвивати. Те, над чим слід працювати. І перемагає не сильна особистість, а жалюгідний боягуз, що скористався чужим (зверніть увагу – чужим!) винаходом. Та ще й із засідки. Йому не потрібно годинами працювати над собою. Досить всього лиш купити рушницю. Виходить, що ти купуєш силу. Не розвиваєш себе. Не вдосконалюєш. А просто береш і купуєш. І розвиток, і досконалість. Знаєте, мені здається, що це те ж саме, що й купувати кохання. Утім, тут уже гра слів. Підміна понять, цими словами позначених. Якщо кохання куплене, тоді воно – уже й не кохання, а всього лиш його жалюгідна ілюзія. Лукавство. Удаваність, обмежена оплаченим часом. Усе треба називати своїми іменами. Тому мисливець, що виходить на поєдинок із левом, – жалюгідний і нікчемний боягуз. Я ж, сідаючи за шахівницю, можу розраховувати тільки на себе. На свої сили. На свій розум. А це в магазині не продається. І тому його, природно, не можна купити. Воно або є, або його немає. Тут – як на кориді: або ти бика, або бик тебе. Нічи я в розрахунок не беру. Нічи не говорять про те, що обидва суперники однаково сильні або просто однакові за силою. Я вважаю, що вони однаково слабкі, тому що якби хто-небудь з них був би сильним, він обов'язково б переміг. А людей з однаковою силою не

буває. Як ви вважаєте?

Богдан на мить забарився з відповіддю. Бо не знав її. Тому він просто погодився. Бо якщо не погодишся, муситимеш дискутувати. А цього хотілося найменше.

Почали.

Розігравали «англійський початок». Лисиця одразу ж зрозумів, що перед ним сильний, досвідчений і небезпечний супротивник. Стратег. Що одразу ж прагне взяти все до своїх рук. І не має жодних сумнівів, хто отримає перемогу.

Богдан спочатку злякався. Але за хвилину опанував себе. І з кожного ходу вже намагався витягати максимум. Про щось сприятливе, звичайно ж, не йшлося. Ситуація змушувала хаотично згадувати призабуті вміння. Він зіграв c4 й почав боротьбу за центр, бо його пішак c4 узяв контроль над стратегічно важливим полем d5. Далі кінь ферзевого флангу пішов b2 – c3. Кінь королівського флангу зіграв d4 – b5. Богдан продовжував боротьбу за центр. Хотів поширити контроль і над полями c7 і d6 – найслабкішими місцями у позиціях супротивника, – бо вони не захищені пішаками.

Тут Лисиця непогано показав зуби. «Чорні» латають цю «чорну діру», граючи Cc8 – b7. Богдан не бариться: Kd6+, на що гер Келлер відповідає C:d6. Але Богданів ферзь – не полохливого десятка. І на дошці вже Ф:d6.

Незабаром на полі битви – уже «захист Філідора».

– А знаєте, мій любий друже, – уважно стежачи за поединком, неквапом повів гер Келлер, – я маю деякі надприродні можливості.

– Якщо у шахах, – почав закручувати дотеп Богдан, і він йому вдався, – то це я вже відчув.

– Спасибі, звичайно, але я про інше.

Гер Келлер зробив таємниче обличчя. Це ставало цікавим. Та Лисиця залишився незворушним:

– Ви ще в щось так само сильно граєте?

– Зовсім ні, – навіть дещо образився німець. – Я часто передчуваю небезпеку, катастрофу, нещастя, чийсь смерть. Знаєте, як тварини. Як щури, що першими втікають з корабля. Пам'ятаю, одного разу, ще будучи маленьким хлопчиком, я відмовився кататися разом з усіма на величезній крижині під час льодоходу. Невідома сила зупинила мене, відштовхнувши до берега. Мої ж друзі-шибеники, шибайголови й бешкетники-початківці видерлися на «міні-айсберг» і «пішли фарватером». Спочатку все йшло добре, й весела

прогулянка, крім задоволення, нічого не приносила. Але радість «капітанів-першопроходців» тривала недовго. На крутому віражі крижина перекинулася, навіки поховавши в бурхливій весняній воді три юних життя. Ось так...

Потім було ще багато різних випадків, коли практично в останню хвилину (іноді – трохи або значно раніше) я відчував наближення небезпеки. Траплялося це в школі, університеті, а потім і в дорослому житті. Ви, звісно, не повірите, але 11 вересня 2001 року я гостював у Нью-Йорку. Офіс мого університетського товариша розташовувався в одному з хмарочосів-близнюків ВТЦ[13 - ВТЦ – Всесвітній торгівельний центр.]. Там і домовились зустрітися. За кілька годин до визначеного часу я відчув уже знайомі сигнали. Тому поділився по телефону з товаришем. І попросив перенести все на пізнішу годину. Бажано – на вечір і до якогось ресторану. Той спочатку посміявся над моїми забобонами, а потім образився. Він, знаєте, образливим був...

– Життя-я-я... – покивав Богдан. Для більшого у нього слів не знайшлося.

Бачачи, що його слухають, гер Келлер повів далі. Не забуваючи грамотно керувати «військом» і тримати нитки партії в надійних руках. І – сильних.

– А в січні 2005, – знову закрутився патефон спогадів, – я відпочивав на Суматрі. І знов передчуття не обдурило. Острів я залишив за годину до того всесвітнього міні-потопу.

Богдан тільки мовчки слухав. «Перехресний вогонь» інформації (цікавої – від співрозмовника – і загрозливої – від очей, що стежили за шахівницею) тримав його в напрузі. Хоч з другого погляду «побрехеньки» Келлера змахували на «казки». А от загроза в «битві» нависла реальна. І «білій гвардії» вже непереливки.

– Я, звичайно, не хочу бути злим генієм і пророкувати біду, – упевнено вів далі на куражі професор Келлер, – але в мене знов передчуття. Щось тут, на конференції, має статися. Не дуже приємне. Навіть погане. Швидше страшне. Не глобальне, як американські хмарочоси чи цунамі в Індійському океані. Але щось лихе станеться обов'язково.

Богдан і далі сканував «поле шахової битви». Не відриваючись. І гвалтуючи кожен грам мізків. Збоку могло здатися, що він не слухає і що подумки зараз в абсолютно іншому місці. Насправді ж він устигав скрізь. Майже скрізь. І Келлерові слова «фіксував», і підшукував сяку-таку можливість зачепитися за порятунок. Бо на «полі бою» вже ого-го як спекотно. Африка! І навіть за соломину зачепитись не вдавалося. Отож! У шахах значно важче, ніж у житті. Там хоч до друзів можна порюмсати в жилетку. Чи в її рукави. Та й до Найголовнішого з них помолитися. І не залишать. Допоможуть. Тут же... Нікого. І ти «сам собі друг». І головнокомандувач, і начштабу, і розвідкою керуєш. А шаховий бог – завжди об'єктивний. Завжди непохитний у симпатіях до істини. І зветься він просто – ЛОГІКА.

Погані ж передчуття цього німецького майже нострадамуса Богдан серйозно не сприймав.

Усе це зараз здавалося далеким і вигаданим. Тому «пророчі просторікування» гера Отто, зроблені з серйозним обличчям, здавалися порожнім базіканням. Яке не має нічого спільного зі здоровим глуздом і реальністю. Ну, що може статися? Адже тут зібралися відомі науковці, що активно рухають науку нового тисячоліття. Усі – інтелігентні, виховані й культурні. Представляють світову університетську еліту. Пройшли значне життєве загартування. Мають сталі погляди. Уміють організувати своє життя так, щоб багато встигнути. Ні, в такій «компанії» нічого страшного статися не може. Ця вчена публіка – такі собі запрограмовані на результативну працю механізми, збої в яких трапляються вкрай рідко. Тобто – практично ніколи. Найстрашніше, що може статися, так це те, що якийсь майже геній забуде в готелі окуляри. І підглядатиме у доповідь мружачись. Десь так... Не більше...

Ні, все-таки, слава Богу, що в житті – усе не так, як у шахах. У житті Богдан завжди боротиметься до останнього. Навіть не бачачи виходу. А тут...

А тут варіантів уже не було. І Лисиця зробив останній хід. Він це прекрасно розумів. Цугцванг[14 - Цугцванг – становище в шаховій партії, що характеризується відсутністю в однієї зі сторін корисних ходів, і вона змушена зробити поганий хід, що веде або до негайної поразки, або до істотного погіршення позиції.]. Приречений крок до вміло підготовленої пастки. І зараз вона закриється. І Келлер теж зробить останній хід, одночасно видавши звучне, як смертний вирок для кожного шахіста, безжальне слово «мат».

Про диво думати – безглуздо. І його не сталося.

– Гадаю, – сказав полегшено Богдан, ніби скинувши важений тягар, хоча, як і кожна честолюбна людина, він ну дуже не любив програвати, – що ваші лихі передчуття стосувалися лише моєї поразки. Не скажу, що це мені байдуже, але й трагедії в цьому не бачу. Зате корисне й приємне спілкування з вами, шановний гер Келлер, з лишком компенсувало мое фіаско.

Лисиця пильно подивився на супротивника.

– Я теж отримав масу задоволення, – підкинув люб'язність бременський професор. – Сподіваюся, наступного разу ви реваншуетесь.

«Наступного разу не буде», – злостиво подумав Богдан, але зовні привітно усміхнувся і сказав:

– Я теж на це сподіваюся. Хоча не потрібно забувати закономірність, так точно помічену Капабланкою[15 - Капабланка Хосе-Рауль – третій чемпіон світу з шахів.]: «Навчитися грати в шахи легко, але важко навчитися грати добре». Повністю згоден. Ну, а тепер – до побачення.

– Але той же Капабланка, – відразу парирував гер Келлер, – у разі невдачі рекомендував не соромитися поразок, а перетворювати їх на повчальні уроки. Всього найкращого.

– Саме це я й зроблю. У майбутньому. Добраніч.

Лисиця опинився в коридорі. З радістю! Невимовною! Нарешті! Уся ця вистава «погорілого театру» вже позаду. Можна знімати маску. Й забувати, що ти зараз – інший. Несправжній. І нещирий. Підроблений. В Одесі. На Малій Арнаутській. Намащений брехливим кремом. Що приховує справжні тони...

І – відпустити віжки. Зняти вуздечку. Й перестати робити неприємне. Припинити ламати себе. Жорстоко. Через коліно. Не слухаючи жодних адвокатів, що захищають бога «Треба».

Двері з номером 308. Відімкнув. Опинився на «приємній» території. Чужій, але своїй. Де немає холоду незнайомців. Де можна залишатися собою. І ходити в будь-якій одежі. Ще один спалах радості. По-перше, нарешті зможе відпочити. А по-друге – треба ж усе-таки розібрати речі. Та й напроти пункту «доповідь» галочку ще не поставлено. Водночас щось не давало повністю розслабитися. Щось не відпускало у вільне плавання новими клопотами. Це «щось» тривожною невідомістю, випірнувши з оповідань «бременського віщуна», все наполегливіше й наполегливіше починало подавати в глибинах свідомості ледве чутний хрипкий голос.

Глава 4

Проте своєю власністю знову стати не вдалося. Хоч як про це сильно мріяв. Двері відчували настирливі руки чергового невідомого «стукача». Невже знову цей шахіст-нострадамус?! Невгамовний. Хоче до печінок дістатися?

Богдан роздратовано відчинив. І... здивувався. На порозі стояв доволі молодий (десь зовсім небагато за тридцять) і фізично розвинений (у кремезній фігурі читалися довгі години, проведені із залізничкою у руках) молодик «приємної зовнішності». Успішний і незалежний. У якого життя на побігеньках. А слово «комплекс» асоціюється лише зі словом «спортивний».

– Привіт, – звернувся він англійською. – Джек Одрі. Австралія. Професор Сіднейського університету, – по-військовому відтарабанив він і протягнув сильну правицю, на якій теж, як і в Мертрена, причеплено масивного годинника. Годинник здригнувся після руху.

«Цей теж лівша, – подумав, згадуючи недавнє знайомство з Мертреном, Богдан. – Напевно, багато талановитих людей – шульги. А як же бути зі мною? Я ж правша? Ага. Смішно».

Богдан відповів на потиск і теж представився, заговоривши англійською, в якій, як і в французькій, почувався як риба у воді. Щось схоже на білу акулу.

– Як ви кажете? – напружився Одрі. – Містер Льи-сьи-цзя?

Ясно. Тест не пройшов. Тоді українець, швидко зметикувавши, «гайнув на компроміс».

– Можете називати мене «містер Фокс», – усміхнувся своїй новій і незвичній «назві» Богдан. – Так вам буде простіше. Та, мабуть, і мені.

– О'кей, містере Фокс, – відразу вхопився за привабливий варіант австралійський професор. – Я тут зупинився поруч, у триста четвертому. Так що сусід... Я ось що хотів запитати, – трохи зам'явся Одрі. – Тут проблемка виникла невеличка. Мені зовсім нещодавно подарували ноутбук, а я не встиг його ще, як слід, освоїти. І принтер роздобув тут у портъе. Підключити с'як-так ще примудрився, а ось завантажити програму ніяк не виходить. Ви як на цю тему? В курсах?

Одрі дивився на Лисицю повними благання очима, наче той був чарівником країни Оз[16 - «Дивовижний Чарівник з Країни Оз» (1900) – назва дитячої книги американського письменника Лаймена Френка Баума. Цю книгу вважають зразком політичної сатири. Багато істориків та економістів розглядають твір як художню алегорію і метафору на політичні, економічні та соціальні події в Америці 1890-х рр. У СРСР широку популярність здобув «Чарівник Смарагдового міста» – переказ «Дивовижного Чарівника з Країни Оз», зроблений Олександром Волковим і виданий ним під своїм ім'ям. Сирота Дороті, віднесена ураганом з Канзасу зі своїм песиком Тото в Країну Жевунів, прямує разом зі Страшилом, Залізним Лісорубом і Лякливим Левом до великого чарівника Оз, щоб той допоміг їм. Кожен іде зі своїм проханням: Дороті хоче повернутися додому, Страшило – отримати мізки, Залізний Лісоруб – серце, Лякливий Лев – хоробрість.] і міг вільно подарувати хоч мізки, хоч серце, а хоч і сміливість. – Не бажаєте «зійтися» з комп'ютером? Треба довести цій надто розумній залізяці, що вона, усупереч всьому, все одно – лиш залізяка, створена людським генієм. І що «наше завжди буде зверху»?

Скільки Богдан себе пам'ятав, завжди намагався знайти вихід із будь-якої ситуації, вірячи, що він неодмінно існує. Навіть тоді, коли здається, що ситуація абсолютно безваріантна. Тому й брався безвідмовно майже за будь-яку роботу, стаючи для когось помічником або рятівником. Бо не любив програвати. Це було не в його правилах. А їх він майже ніколи не порушував. Не відступив і цього разу.

– Можна, – придавив нещодавній гнів Лисиця.

Обставини змінити він не міг. Тому лишалося міняти ставлення до них. Усе, як книжка пише. І хоч Келлер з Одрі навіть не могли подумати, що між ними вже давно таємна змова (вони явно «найнялися» зіпсувати Богданові вечір), у них все вийшло. Але – може, саме так і треба? І Лисиця справді «добрий янгол щастя»? Принаймні – для них... Принаймні сьогодні...

– Супер! – видихнув радісно Одрі, – ви мене дуже виручите. Я знав, що не залишусь сам на сам з цією клятою машинерією. Я вже й так, і сьак до неї, а вона...

Натхненний відповіддю, австралієць збадьорився. І це відразу ж просяяло в його вигляді й настрої.

– Ходімо, – кивнув Богдан. – Бо в мене ще багато роботи. Обживатися треба. Та й до завтра готуватися. Дещо треба шліфонути.

Говорив він упевнено. Його голос належав людині, звиклій робити все зважено, передбачливо й ґрунтовно.

Одрі рушив першим. Богдан – за «поводирем». Сподівався, із Сусаніним у нього спільного мало. Та й іти недалеко. Не встигне...

У номері Богдан відразу ж підійшов до столу. Побачив там ноутбук IBM T42p, принтер Canon I-80, купу дротів і книжку. Зробивши ще крок, зміг розгледіти її. Роман Патріка Беккереля «Серце під мантиєю»...

– Мое не завжди слухняне господарство, – прокоментував містер Джек побачене Богданом і, вказавши на книжку, додав: – Крім ось цього. Тут у мене завжди все гаразд. Читати шалено люблю. І сам пописую. Правда, похвалитися поки нічим. Та все, гадаю, попереду. Особливо ваблять історичні таємниці, нерозгадані чи недостатньо відкриті й пояснені. Вони для мене – як наркотик. Варто захопитися якоюсь, як іду в неї з головою. Стаю рабом. А з цим романом працюю – як з підручником. Тут автор показав уміння одягнути у форму художнього твору одну з таких незвіданих до кінця таємниць, якою є історія Ордену абскондитів. Твору багатопланового, багаторівневого, твору зі складною архітектонікою, мережею вміло переплечених сюжетних ліній і системою образів. Загорнув відому таємницю в тогу авторського бачення, показуючи читачеві нові, невидимі до того грані, оголюючи приховані зв'язки, небезпідставно народжуючи неймовірні гіпотези, що йдуть через сучасність у майбутнє. Схиляюся перед майстерністю мсьє Беккереля і вважаю його своїм учителем.

Одрі замовк. Мовчав і Богдан, не наважуючись наполохати його мрійливість, занурену у внутрішній світ.

— А який час він описує! — продовжив «літературознавство» сіднейський професор. — Ці постійні таємниці, інтриги. Ця постійна боротьба. Боротьба хитрості з хитрістю, підступності з підступністю, сили з силою. Шкода, що не можна опинитися в тому часі й одягнутися в лицарські обладунки, а поверх накинути чернече одіяння. Ось де істинна сила. Ось де істинне життя і... справжня смерть. Ой... Вибачте за це ненавмисне ораторство. Захопився. Наплів тут... сім мішків вовни... Але це все в мені живе. Постійно. Може, я здаюся наївним хлопчентям, невинним романтиком, але, гадаю, вам легше, ніж комусь, мене зрозуміти. Мені здається, що вам це теж близьке. Ви ж теж закоханий у літературу, в мову. А це не кожному дано — побачити не побачене оком звичайного читача. Гаразд, заморочив вас. Думаю, у нас ще буде час для розмов.

Кінець ознайомительного фрагмента.

Текст наданий ООО «ЛитРес».

Прочитайте цю книгу цілком, купив повну легальну версію (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=25922493&from=362673004) на ЛитРес.

Безпечно оплатити книгу можна банківською картою Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобільного телефону, с платіжного термінала, в салоні МТС або Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусними картами або іншим зручним Вам способом.

notes

Примечания

грудях і спині.

2

Відлога – частина верхнього одягу для захисту голови в негоду; коли немає потреби, її відкидають за спину; каптур.

3

Сорбонна – найстаріший європейський виш. Виступає символом класичної європейської освіти. Початок йому було покладено заснуванням у Парижі 1273 р. коледжу для підготовки вищого духовенства монахом-домініканцем Робером де Сорбоном (1201–1274 рр.), духівником короля Людовика IX. З середини XVII ст. після об'єднання коледжу з Паризьким університетом їх назви стали ототожнюватися. Сьогоднішню Сорбонну складають чотири університети: Париж I – Пантеон-Сорбонна, Париж III – Нова Сорбонна, Париж IV – Париж-Сорбонна і Париж V – Університет ім. Рене Декарта. Виділення в окремі університети старовинних факультетів відбулося в 1970-71 роках. Кожен університет має юридичну автономію. В історичній будівлі Сорбонни ці університети розташовуються лише частково. Так, Нова Сорбонна має там всього кілька офісів, а її навчальні корпуси розташовані по всьому Латинському кварталу. Нова Сорбонна (Університет Paris III) характеризується яскраво вираженою гуманітарною спрямованістю. 20 тис. студентів гризуть тут граніт науки на таких факультетах: а) французької та латинської мов і літератури; б) загального та прикладного мовознавства і фонетики; в) загального та порівняльного літературознавства; г) викладання французької мови як іноземної, німецької мови, англomовного світу, іспаністики і країн Латинської Америки; г) країнознавства Італії й Румунії, сходознавства та арабістики; д) театрознавства, кінознавства і засобів масової комунікації. При університеті діють два спеціалізованих навчальних заклади: Інститут країн Латинської Америки і Вища школа перекладачів.

4

Мілен Фармер – популярна французька співачка, актриса й поетеса. Народилася 12 вересня 1961 в Канаді. Справжнє ім'я – Мілен Готьє. Прізвище Фармер для псевдоніма взяла на честь улюбленої актриси – Френсіс Фармер. Мілен Фармер належить до числа найвідоміших і найпопулярніших європейських співачок у світі. Світової популярності вона змогла досягти, не вдаючись до виконання своїх творів англійською мовою. Концерти співачки вважаються одними з найяскравіших і найскладніших щодо техніки оформлення та декорацій.

5

Гонкурівська премія (фр. Prix Goncourt) – найпрестижніша французька літературна премія, що присуджується за кращий роман. Названа на честь французьких письменників-натуралістів Жуля де Гонкура й Едмона де Гонкура. Перша Гонкурівська премія вручена 21 грудня 1903 і з тих пір вручається щорічно. Присудження цієї премії відбувається за результатами голосування членів Академії Гонкурів, до якої входять десять найвідоміших письменників Франції, на спеціальній вечері в паризькому ресторані «Друан». За розміром Гонкурівська премія символічна (сьогодні – це десять євро). Водночас отримання її, як правило, значно збільшує продажі роману, відзначеного нею, і вводить його автора в перші ешелони французької літератури. Члени Гонкурівської Академії отримують також символічну плату (60 франків на рік). Кожен з них має право тільки одного голосу, який дозволяється віддати тільки за один роман. І лише президент Академії таких голосів має два. Згідно зі статутом, отримання Гонкурівської премії можливе тільки раз у житті. Але історії відомий прецедент, коли письменник Ромен Гарі зумів зробити це двічі. Вперше він удостоївся премії 1956 року. Але через 19 років, використавши літературну містифікацію, він знову став лауреатом Гонкурівської премії, але вже під ім'ям Еміля Ажара. Обман розкрили вже після присудження премії.

6

360 р. н. е. колонія Лютеція, заснована Юлієм Цезарем на місці спаленого галлами поселення, стала називатися Париж («місто паризіїв»; паризії – плем'я кельтів).

7

Монографія – ґрунтовна наукова праця, присвячена дослідженню одного питання, однієї теми.

8

Шарль Бодлер. Відповідності (з французької переклав Всеволод Ткаченко).

9

«Рітц» – найвідоміший фешенебельний паризький готель.

10

Ibi semper est Victoria, ubi Concordia est (лат.) – «Де згода, там завжди й перемога».

11

Колізей – найбільший амфітеатр Стародавнього Риму, що символізував імператорську могутність. Уміщував близько 50 000 глядачів.

12

Пономарьов Руслан – український шахіст, гросмейстер, чемпіон світу з шахів 2002 р. (версія ФІДЕ). У фінальному поединку він переміг теж українця Василя Іванчука. Заслужений майстер спорту України (2001).

13

ВТЦ – Всесвітній торгівельний центр.

14

Цугцванг – становище в шаховій партії, що характеризується відсутністю в однієї зі сторін корисних ходів, і вона змушена зробити поганий хід, що веде або до негайної поразки, або до істотного погіршення позиції.

15

Капабланка Хосе-Рауль – третій чемпіон світу з шахів.

16

«Дивовижний Чарівник з Країни Оз» (1900) – назва дитячої книги американського письменника Лаймена Френка Баума. Цю книгу вважають зразком політичної сатири. Багато істориків та економістів розглядають твір як художню алегорію і метафору на політичні, економічні та соціальні події в Америці 1890-х рр. У СРСР широку популярність здобув «Чарівник Смарагдового міста» – переказ «Дивовижного Чарівника з Країни Оз»,

зроблений Олександром Волковим і виданий ним під своїм ім'ям. Сирота Дороті, віднесена ураганом з Канзасу зі своїм песиком Тото в Країну Жевунів, прямує разом зі Страшилом, Залізним Лісорубом і Лякливим Левом до великого чарівника Оз, щоб той допоміг їм. Кожен іде зі своїм проханням: Дороті хоче повернутися додому, Страшило – отримати мізки, Залізний Лісоруб – серце, Лякливий Лев – хоробрість.